

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ AGRICULTURAL UNIVERSITY OF ATHENS

Κοινωνιολογία της Αγροτικής Ανάπτυξης

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου»

Ενότητα 1: Θεωρία και Μέθοδος
στη Μελέτη της Αγροτικής
Κοινωνίας (3/4) 2ΔΩ

Διδάσκων: Χαράλαμπος Κασίμης

Τμήμα: Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Μαθησιακοί στόχοι

- Το μάθημα στοχεύει σε μια ολιστική και κριτική προσέγγιση της έννοιας της αγροτικής ανάπτυξης μέσα από τη διδασκαλία βασικών εννοιών και μεθόδων για την κατανόηση μιας κοινωνικά ετερογενούς αγροτικής κοινωνίας. Πλαίσιο αναφοράς αποτελεί η Ελλάδα και οι χώρες της Ε.Ε.

Λέξεις κλειδιά

- Αγροτική κοινωνία, ύπαιθρος, ανάπτυξη, δημογραφία, αγροτική εκμετάλλευση, οικογενειακή γεωργία, φύλο, νέα αγροτικότητα, πολυλειτουργικότητα

Η κρίση της Αγροτικής Κοινωνιολογίας και η 'Νέα Αγροτική Κοινωνιολογία' (ΝΑΚ) 1/3

Νέα προσέγγιση μετά την κρίση της επιστήμης στα τέλη του 1960.

Οι βασικές επιστημονικές συμβολές στη νέα αγροτική κοινωνιολογία ήταν κυρίως εξωγενείς και προέρχονταν:

- από την κοινωνιολογία της ανάπτυξης και τις αγροτικές σπουδές (Goodman & Redclift, de Janvry)
- από την 'επανακάλυψη' των 'κλασικών' της πολιτικής οικονομίας και της ανθρωπολογίας της γεωργίας (τους Kautsky, Chayanov, Lenin) από τους Goodman & Redclift και Shanin

Η κρίση της Αγροτικής Κοινωνιολογίας και η 'Νέα Αγροτική Κοινωνιολογία' (ΝΑΚ) 2/3

- αλλά και από την δυναμική είσοδο στο χώρο μη-κοινωνιολόγων όπως οι Newby, Friedmann, Mann, Friedland.
- Εξίσου δυναμική υπήρξε η νεο-Μαρξιστική συμβολή που συνδέθηκε με την κριτική και την δυσαρέσκεια προς τις αγροτικές πολιτικές και τις πολιτικές αγροτικού εκσυγχρονισμού, ήτοι προς το 'τεχνολογικό εγχείρημα/πρόγραμμα (project)'.

Η κρίση της Αγροτικής Κοινωνιολογίας και η 'Νέα Αγροτική Κοινωνιολογία' (NAK) 3/3

- Η κύρια προβληματική της NAK στρέφεται γύρω από την επιβίωση ή μη της οικογενειακής εκμετάλλευσης και γεωργίας.
- Το κράτος αποτελεί τη μονάδα ανάλυσης και η δυναμική της γεωργίας αποδίδεται σε ενδογενή φαινόμενα όπως η ταξική διάρθρωση, οι τιμές των προϊόντων, και οι αλλαγές στην αγροτική τεχνολογία.
- Ο ρόλος του κράτους περιορίζεται σ' αυτόν που έχει σχέση με τη λειτουργία του απέναντι στο κεφάλαιο και την εργασία, δηλαδή απέναντι στη συσσώρευση και τη νομιμοποίηση.
- Πιο συγκεκριμένα αυτή η προβληματική αποτυπώνεται στις νέες ερευνητικές κατευθύνσεις που συγκροτούνται μετά το 1970 οι άξονες των οποίων είναι:

α. Οι διαρθρωτικές αλλαγές

«Επανακάλυψη» της γεωργίας σαν αποτέλεσμα της ραγδαίας μείωσης των οικογενειακών εκμεταλλεύσεων στις αναπτυσσόμενες καπιταλιστικές χώρες.

Δύο σχηματικά διατυπωμένες απόψεις για τη φύση της οικογενειακής εκμετάλλευσης στον καπιταλισμό:

- η οικογενειακή εκμετάλλευση εξαφανίζεται σαν αποτέλεσμα της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου στη γεωργία. Αποτέλεσμα ο ταξικός διαχωρισμός σε καπιταλιστές γεωργούς και προλετάριους ή περιθωριοποιημένους (Lenin, Kautsky, De Janvry).
- οικογενειακή εκμετάλλευση ανθίσταται και θα επιβιώνει κυρίως λόγω της *λειτουργικότητάς* της για τη διατήρηση του καπιταλιστικού συστήματος μέσω της μεταφοράς του παραγόμενου υπερπροϊόντος στον εξωαγροτικό τομέα (Chayanov, Mann - Dickinson, Βεργόπουλος).

β. Η αγροτική πολιτική

Στόχος η κατανόηση-αναγνώριση ότι ο καθορισμός μιας πολιτικής είναι το αποτέλεσμα συγκεκριμένων κοινωνικών πολιτικών συμφερόντων. Κεντρικό ζήτημα εδώ ο ρόλος του κράτους και σήμερα των υπερεθνικών οργανισμών.

Ο Ρόλος του Κράτους

Δύο κύριες απόψεις σχετικά με τον ρόλο του κράτους:

- **Η οργανική θεωρία του κράτους.** Το κράτος όργανο κάποιας κυρίαρχης τάξης (Μαρξ). Άρα η αγροτική κρατική πολιτική εκφράζει τη σύνθεση της κρατικής εξουσίας.
- **Η δομική θεωρία του κράτους.** Υπάρχουν συστημικοί δομικοί περιορισμοί στον κρατικό μηχανισμό που τείνουν να χαράσσουν πολιτική προς το συμφέρον του κεφαλαίου άσχετα από την ταξική σύνθεση της κρατικής ελίτ.

γ. Η αγροτική εργασία

Διερευνάται ο χαρακτήρας της εργασιακής διαδικασίας και η σχέση της με τις τεχνολογικές αλλαγές στη γεωργία.

- Οι αγροτικές περιοχές ενσωματώνονται στη σύνολη οικονομία και κοινωνία και νέοι τύποι απασχόλησης διαμορφώνονται όπως η μερική απασχόληση, η πολυαπασχόληση, η μη-οικογενειακή-μισθωτή εργασία, η εργασία μεταναστών κλπ.
- Υπάρχει διαφορά μεταξύ βιομηχανικής απασχόλησης και εκμηχανισμένης αγροτικής απασχόλησης αναφορικά με την αλλοτρίωση της εργασίας, την γραφειοκρατία, την αυταρχική διεύθυνση κλπ.

δ. Οι περιφερειακές ανισότητες 1/2

Στόχος η ανάλυση των αιτίων και των επιπτώσεων των περιφερειακών ανισοτήτων για την διερεύνηση της σχέσης κοινωνικής δομής και χώρου.

Δύο κυρίαρχες θεωρητικές απόψεις για το ζήτημα:

- **Εσωτερική αποικιοκρατία (Stavenhagen, Hechter)**

Οι υπανάπτυκτες περιοχές χαρακτηρίζονται από 'αποικιακή' πολιτική διοίκηση και 'απουσιαστική' ιδιοκτησία γης.

- **Θεωρία της εξάρτησης (Frank, Wallerstein)**

Η ανάπτυξη του 'κέντρου' βασίζεται στην υπανάπτυξη της περιφέρειας μέσω της εξαγωγής του πλεονάσματος.

δ. Οι περιφερειακές ανισότητες 2/2

Πρόκειται για εγγενές φαινόμενο του συστήματος της αγοράς.

Οι μηχανισμοί λειτουργίας του φαινομένου:

- Κινητικότητα του κεφαλαίου όπου τα υψηλότερα κέρδη
- Μεγαλύτερη κινητικότητα του κεφαλαίου από αυτή της εργασίας
- Άνιση ανταλλαγή μεταξύ 'κέντρου' και 'περιφέρειας'

ε. Η αγροτική οικολογία

- Η ανάπτυξη του συμβατικού μοντέλου γεωργίας στον αγροτικό τομέα διόγκωσε τα περιβαλλοντικά προβλήματα.
- Το περιβαλλοντικό πρόβλημα έχει ταξική διάσταση.

Η περίοδος μετά το 1990: η κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης και των αγροτροφικών επιχειρήσεων 1/7

Βασικές θεωρητικές και ερευνητικές προβληματικές:

1. Οι ιστορικές και συστημικές αναλύσεις των αγροτροφικών συστημάτων/καθεστώτων

Για τους Friedmann, McMichael η ουσία του παγκόσμιου συστήματος (Wallerstein) είναι ότι αντανάκλα περιοδικές αλλαγές στα ηγεμονικά καθεστώτα τα οποία είναι αγκιστρωμένα στην πολιτική της δημιουργίας και του συντονισμού των αγροτροφικών και παραγωγικών αλυσίδων πέρα και πάνω από τις διαχωριστικές γραμμές και τα σύνορα των πολιτικών ομάδων μέσα στο σύστημα.

Η περίοδος μετά το 1990: η κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης και των αγροτροφικών επιχειρήσεων 2/7

Το μεταπολεμικό διατροφικό καθεστώς βασιζόταν στην πολιτική της διάθεσης των πλεονασμάτων των πλούσιων χωρών (με τη μορφή της εξωτερικής βοήθειας) και τη διάχυση και εγκαθίδρυση, σαν αποτέλεσμα, των θεσμών και τεχνολογιών των αναπτυσσόμενων χωρών σε ηπείρους όπως η Αφρική και η Ασία.

Η περίοδος μετά το 1990: η κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης και των αγροτροφικών επιχειρήσεων 3/7

2. Οι αναλύσεις του παγκοσμιοποιημένου συστήματος των αγροτροφικών αλυσίδων

Πρόκειται για προσέγγιση που βασίζεται σε λεπτομερείς εμπειρικές αναλύσεις συστημάτων παραγωγής αγροτικών προϊόντων με έμφαση στις δομές και στρατηγικές των πολυεθνικών/διεθνικών αγροτροφικών εταιρειών αλλά και των τραπεζών (Friedland).

Η περίοδος μετά το 1990: η κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης και των αγροτροφικών επιχειρήσεων 4/7

3. Οι πολιτικές-κοινωνιολογικές αγροτροφικές αναλύσεις σύμφωνα με τη θεωρία της νέο-ρύθμισης

Η βασική προβληματική είναι πως οι πρακτικές του κράτους και οι κανόνες που διέπουν τα συστήματα διατροφής αλλάζουν. Αυτές οι αλλαγές διαμορφώνουν τις μεταβολές στο αγροτροφικό σύστημα ή αλλάζουν ως αντίδραση στις διαρθρωτικές τάσεις ή κρίσεις του διατροφικού συστήματος (Marsden, Bonnano).

Οι τάσεις ομογενοποίησης των προϊόντων δημιουργεί και τις αντιδράσεις για την παραγωγή οργανικών/βιολογικών, τοπικών προϊόντων ποιότητας.

Οι θεωρητικές καταβολές βρίσκονται στη 'γαλλική σχολή της ρύθμισης' (Aglietta, Lipietz).

Η περίοδος μετά το 1990: η κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης και των αγροτροφικών επιχειρήσεων 5/7

4. Οι αναλύσεις δικτύων των αγροτροφικών συστημάτων

Αντλούν από την ανθρωπολογία της επιστήμης/τεχνολογίας (Latour) που επιχειρεί να υπερβεί τα αδιέξοδα τύπου μακρο vs μικρο, κοινωνία vs φύση κλπ. Ο Marsden και οι συνεργάτες του ξεκίνησαν με αυτή την προσέγγιση και στη συνέχεια εισήγαγαν τη θεωρία της ρύθμισης. Σήμερα η έρευνα εστιάζει στο ρόλο των καταναλωτών, πωλητών και των τοπικών ή κρατικών φορέων. Πρόκειται περισσότερο για μια μεθοδολογική συμβολή και λιγότερο για θεωρητική.

Η περίοδος μετά το 1990: η κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης και των αγροτροφικών επιχειρήσεων 6/7

5. Οι νεο-Τσαγιανοφικές αναλύσεις της σχολής του Wageningen

Σύμφωνα με αυτές οι αγρότες είναι ενεργά και γνωστικά υποκείμενα και τείνουν να αναπτύσσουν ποικίλες γεωργικές και άλλες πρακτικές που τους δίνουν τη δυνατότητα να αναπαράγουν τις εκμεταλλεύσεις τους ενάντια στις τάσεις ομογενοποίησης του σύγχρονου καπιταλισμού. Πρόκειται για την απάντηση στην αγροτική πολιτική οικονομία που την χαρακτηρίζει ως υπερβολικά δομική και ντετερμινιστική (Van der Ploeg).

Η περίοδος μετά το 1990: η κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης και των αγροτροφικών επιχειρήσεων 7/7

6. Οι 'πολιτισμικές' αναλύσεις

Πρόκειται για την υιοθέτηση νέων μεθοδολογικών εργαλείων που αφορούν στην ανάλυση των σχέσεων εξουσίας, του λόγου και της ρητορικής που βλέπει την αγροτική παγκοσμιοποίηση και φαινόμενα όπως τα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα σαν αντανάκλαση και συμβολισμό των σύγχρονων συγκρούσεων για το διατροφικό πρόβλημα (Whatmore, Cloke).

Προβλήματα και ελλείμματα στη σύγχρονη μελέτη του αγροτικού χώρου 1/2

- Η χρήση του όρου ‘παγκοσμιοποίηση’ πρέπει να γίνει πιο συγκεκριμένη, λιγότερο ευκαιριακή και να αντιμετωπισθεί λιγότερο ως εξωγενής παράγοντας.
- Μικρή βαρύτητα δίνεται στις αγροτικές πολιτικές οι οποίες επηρεάζουν τα εθνικά παραγωγικά συστήματα στο σύνολό τους.
- Η κοινωνιολογία και η πολιτική οικονομία της γεωργίας στην τελευταία δεκαετία συγκλίνουν, σ’ ένα βαθμό, με την κοινωνιολογία της ανάπτυξης κυρίως λόγω της σημασίας των διαδικασιών της ‘παγκοσμιοποίησης’ και για τις δύο.

Προβλήματα και ελλείμματα στη σύγχρονη μελέτη του αγροτικού χώρου 2/2

- Στη τελευταία δεκαετία η μελέτη του αγροτικού χώρου είναι πολύπλευρη, λιγότερο ντετερμινιστική και περισσότερο συνδεδεμένη με την εμπειρική έρευνα απ' ό,τι η ΝΑΚ. Πιο πρόσφατα τα κύρια ζητήματα που απασχολούν την έρευνα είναι: η σχέση 'τοπικού' και 'παγκόσμιου', ο δυϊσμός φύσης-κοινωνίας, η σχέση ομογενοποίησης-αντίστασης, το διατροφικό ζήτημα και η διατροφική ασφάλεια.

Συμπερασματικά:

Το «αγροτικό» δεν μπορεί να ταυτιστεί πια με τα γεωργικά χαρακτηριστικά. Η ύπαιθρος επανεισάγεται ως χώρος με γεωγραφικά χαρακτηριστικά, θεωρείται ως μια ακόμα αρένα στην οποία λαμβάνουν χώρα διαφορετικές (αγροτικές και μη-αγροτικές) κοινωνικές διαδικασίες. Οι διαδικασίες αποκτούν την ιστορική τους διάσταση και σημειώνεται η απαρχή της εξέτασης των αιτίων της κοινωνικής αλλαγής.

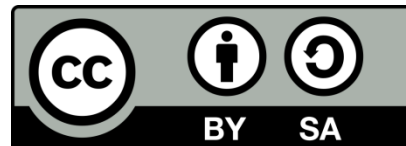
Βιβλιογραφία

- M. Mackay, H. C. Perkins and S. Espiner (2009), *The Study of Rural Change from a Social Scientific Perspective: Literature Review and Annotated Bibliography*, Lincoln University, New Zealand, pp. 3-21
- F. H. Buttel (2001), *Some Reflections on Late Twentieth Century Agrarian Political Economy*, *Sociologia Ruralis*, vol. 41, No 2, pp. 165-182
- Σ. Δαμιανάκος (εισ- επιμ) (1987), *Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Χ. Κασίμης (2004), *Σημειώσεις Αγροτικής Κοινωνιολογίας*, Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδεια χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

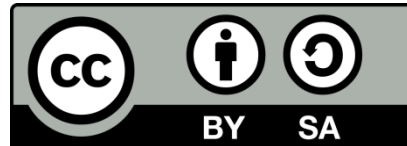
Σημείωμα Αναφοράς

- Copyright Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών 2014. Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, Χαράλαμπος Κασίμης. «Κοινωνιολογία της Αγροτικής Ανάπτυξης». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://oceclass.aua.gr/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων, π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Η άδεια αυτή ανήκει στις άδειες που ακολουθούν τις προδιαγραφές του Ορισμού Ανοικτής Γνώσης [2], είναι ανοικτό πολιτιστικό έργο [3] και για το λόγο αυτό αποτελεί ανοικτό περιεχόμενο [4].

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

[2] <http://opendefinition.org/okd/ellinika/>

[3] <http://freedomdefined.org/Definition/EI>

[4] <http://opendefinition.org/buttons/>

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
  - το Σημείωμα Αδειοδότησης
  - τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
  - το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)
- μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.